

# Laskavě prosíme o zatčení...

Politické represe v Polsku po druhé světové válce ve světle snah o emigraci přes ČSR<sup>1</sup>

JIŘÍ FRIEDL – ADAM ZÍTEK

Dne 24. října 1947 obdrželo československé ministerstvo vnitra od polského ministerstva veřejné bezpečnosti dopis s žádostí týkající se zatčení trojice polských občanů, kteří měli téhož dne nelegálně překročit československo-polskou hranici a odebrat se do Pezinku.<sup>2</sup> Ačkoliv se podle popisu mělo jednat o osoby, které se dopustily majetkové trestné činnosti, ve skutečnosti patřili Mieczysław Dąbrowski, Maria Hulewiczowa a Wincenty Bryja k předním funkcionářům Polské lidové strany, kteří se před stupňujícími se represemi ve vlasti snažili zachránit útekem na Západ. Jejich osudy přibližují nejen poválečnou situaci v Polsku, ale upozorňují na to, že Československo tehdy patřilo k poměrně frekventovanému tranzitnímu území pro odchod Poláků do západní Evropy.

Konec druhé světové války zároveň znamenal počátek rozdělení Evropy na demokratickou západní část a Sovětský svaz a jeho satelity. Tato situace nenastala okamžitě. Proces utváření totalitního sovětského bloku trval několik let a byl v podstatě završen únorovými událostmi v Československu v roce 1948. V sousedním Polsku se komunisté dostali k moci silou – prosazování a podporování Moskvou ji získali už v roce 1944, kdy Rudá armáda vstoupila na polské území a předávala správu nad ním Polskému výboru národního osvobození (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – PKWN) sídlícímu v Lublinu. Ten samozřejmě okamžitě uznal sovětskou inkorporaci

polských východních území (Kresy Wschodnie), protiprávně obsazených Rudou armádou 17. září 1939, a souhlasil s tím, aby se součástí Polska stala bývalá německá území ve Slezsku, východním Braniborsku, Pomořanech a Východním Prusku. Právoplatná polská exilová vláda, ocitající se ve stále větší mezinárodní izolaci, mohla postupně sovětizaci Polska jen přihlížet.

Drtivá většina Poláků s novým režimem nesouhlasila. Ne všichni ovšem měli po válečných útrapách dost energie k aktivnímu odporu proti komunistům.<sup>3</sup> Nelze jim proto mít za zlé, že se snažili novým podmínkám přizpůsobit, většina se ale přesto v rámci možností snažila

naleptávat různými způsoby režim zevnitř. Jiní se však rozhodli pro ozbrojený odboj, přičemž udržovali spojení s polským exilem na Západě. Představa, že brzy vypukne konflikt mezi Západem a Sovětským svazem, který přinese Polsku svobodu, nebyla těsně po válce v polské společnosti ojedinelá. Část Poláků se dokonce rozhodla kvůli nesouhlasu s režimem nebo před hrozbou perzekuce Polsko opustit. Většinou utíkali ilegálně, přičemž Československo se vzhledem k poměrně snadné průchodnosti (slabě střežená hranice, jazyková blízkost, dobře fungující doprava) brzy stalo vyhledávanou tranzitní zemí, kde dokonce působilo několik převaděčských přepážek.<sup>4</sup>

1 Tato studie vznikla v rámci řešení projektu Grantové agentury ČR č. 17-01233 S „Polští repatrianti a uprchlíci v poválečném Československu“.

2 *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie* (dále jen AIPN), f. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie (dále jen MSW), sign. IPN BU 0259/563, sv. 2, dopis Ministerstva veřejné bezpečnosti Ministerstvu vnitra ČSR z 24. 10. 1947.

3 K poválečné realitě v Polsku viz např. ZAREMBA, Marcin: *Wielka trwoga. Polska 1944-1947. Ludowa reakcja na kryzys*. Znak, Kraków – Warszawa 2012.

4 PLACHÝ, Jiří: Perzekuce polských občanů v Československu po roce 1945. In: HRODEK, Dominik a kol.: *Slovanství ve středoevropském prostoru. Pardubická konference (22.-24. dubna 2004)*. Libri, Praha 2004, s. 364-371; TÝŽ: Tajné přepážky polského podzemí v Českoslo-



Generál Anders byl v českém tisku prezentován jako polský fašista a polská exilová vláda jako skupina politických zkrachovalců. Kresba z komunistického deníku *Nová svoboda* (21. listopadu 1946), vycházejícího v Ostravě. Repro: *Nová svoboda*

Československé bezpečnostní složky tyto aktivity sledovaly podezřívavě a s nelibostí. Podařilo se jim dokonce některé převaděčské případy zlikvidovat nebo zadržet několik kurýrů převážejících na Západ zpravodajský materiál. Polský exil na Západě byl vnímán jako nebezpečná skupina „politických zkrachovalců“ a „válečných štváčů“. Na první pohled by se mohlo zdát, že postoj československé bezpečnosti byl dán tím, že v ní měli značný vliv komunisté. Je však třeba mít na paměti ještě několik dalších faktorů. Jednak zde byly negativní zkušenosti s pobytem polské Svatokřížské brigády Národních ozbrojených sil v západních Čechách v roce 1945.<sup>5</sup> Tato jednotka se mimo jiné (v rozporu s pravdou) prezentovala jako součást polské Zemské armády (*Armia Krajowa* – AK), čímž přispěla k negativnímu

### Polská lidová strana

Navzdory názvu nemá lidovecké hnutí v Polsku s křesťansko-demokratickým (křesťansko-sociálním) hnutím nic společného. Jedná se o agrární politický proud. Počátky strany sahají do konce 19. století, programově hájila zájmy menších sedláků a opírala se samozřejmě i o křesťanské zásady. Již v období před první světovou válkou došlo v hnutí k rozkolu a vzniku několika stran stejného směru. Lidovci patřili po první světové válce ke státní části polského politického spektra. V době vládní krize v roce 1926 to byla právě vláda Wincentyho Witose, hlavní osobnosti lidovců, která čelila státnímu převratu vedenému maršálem Józefem Piłsudským. V roce 1931 se všechny strany sjednotily v jednu – Lidovou stranu (*Stronnictwo Ludowe* – SL). V letech tzv. sanace patřili lidovci k opozici (tzv. *Centrolew*), přičemž někteří byli nově nastoleným režimem perzekvováni. Během tzv. brestského procesu (1931–1932) byl odsouzen dokonce i Witos, jenž pak raději emigroval do Československa, kde zůstal až do roku 1939. Během druhé světové války se lidovci aktivně podíleli na fungování orgánů exilové vlády a byli zapojeni do domácího odboje, v jehož rámci vytvořili Selské prapory (*Bataliony Chłopskie* – BCH) a konspirační *Stronnictwo Ludowe* (SL) „Roch“. Po druhé světové válce, kdy Lidová strana vyšla z ilegality, se od ní oddělila prokomunistická část. Stanisław Mikołajczyk proto v roce 1945 vytvořil novou Polskou lidovou stranu (*Polskie Stronnictwo Ludowe* – PSL), do níž však vstoupila většina původní členské základny SL. Existence dvou lidových stran PSL samozřejmě poškozovala, především v prvních poválečných volbách v roce 1947.

Foto: Znak Mikołajczykovy PSL, archiv autorů



vnímání všeho, co bylo spjato s AK nebo strukturami, které na ni po jejím rozpuštění navazovaly.

Zásadní byl také odlišný postoj k Sovětskému svazu. Rozdílná historická zkušenost, či spíše její absence u obyvatel Československa, vytvářela hlubokou propast v politických názorech mezi většinou československé společnosti a Poláky podporujícími polskou exilovou vládu. V důsledku toho se pohled na polský exil a vše, co s ním bylo spojeno, značně zplošťoval. Napříč politickým spektrem v Československu byl proto vnímán negativně. Například v lidoveckém týdeníku *Obzory* si můžeme o velení polské armády na Západě přečíst následující: *Jistě v řadách těchto polských jednotek jsou slušní a poctiví demokraté. Jejich vedení jest však v rukou fašistických a nebo zfašisovaných polských důstojníků, kteří*



Vojáci Svatokřížské brigády při přehlídce v roce 1945 Foto: Public domain

*vždy viděli svůj vzor spíše v Prušácích, Piłsudském a Beckovi než v postavách demokratických vůdců naší doby. [...] V Itálii je ještě na 100.000 polských vojáků pod velením generála Anderse, známého reakcionáře. [...] Tyto polské jednotky šíří kolem sebe propagandu, že setrvávají ve válečné výzbroji, aby byly připraveny na boj proti Rusku na jaře (1946 – pozn. autorů).<sup>6</sup>*

vensku po roce 1945. *Historie a vojenství*, 2011, roč. 60, č. 3, s. 65–68; FRIEDL, Jiří: *Ucieczki Polaków przez Czechosłowację na Zachód w latach 1945–1948*. *Studia Śląskie*, 2018, sv. 82, s. 87–108; TÝŽ: *Domů, a za svobodu. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945–1948*, Academia, Praha 2020, s. 197–252.

5 FRIEDL, Jiří: *Vojáci – psanci. Polská Svatokřížská brigáda Národních ozbrojených sil v českých zemích v roce 1945*. VHÚ, Praha 2015.

V archivech se přitom nepodařilo najít důkazy o úzké spolupráci mezi československými a polskými bezpečnostními složkami při stíhání těchto uprchlíků, kurýrů nebo členů polského antikomunistického podzemí. Kvůli špatným vztahům (územní spory a postavení polské menšiny na Těšínsku) naopak oba státy proti sobě zpravodajsky pracovaly. Jak si všiml již historik Jiří Plachý, uprchlíci se pro československé bezpečnostní složky stali zejména zdrojem informací o poměrech v Polsku, a někdy byli dokonce využíváni při zpravodajské činnosti proti severnímu sousedovi.<sup>7</sup> Přesto se objevil případ, při němž Československo a Polsko úzce spolupracovaly. Jednalo se o dopadení spolupracovníků představitele agrární strany PSL, bývalého předsedy exilové vlády a hlavního představitele opozice v Polsku Stanisława Mikołajczyka.

### Komunistické represe proti lidovcům

Mikołajczykova lidová strana se po druhé světové válce ocitla ve složité situaci. Na jedné straně se těšila všeobecné podpoře společnosti. Jelikož však představovala hlavní opoziční sílu, soustředily se na ni represe ze strany komunistů organizovaných v Polské dělnické straně (Polska Partia Robotnicza - PPR) a jimi ovládaných silových resortů, především ministerstva veřejné bezpečnosti (Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego - MBP). Mikołajczykovi lidovci se však nepotýkali jen s šika-

### Stanisław Mikołajczyk

(18. 7. 1901 – 13. 12. 1966) pocházel z rodiny polských emigrantů v Německu. Zúčastnil se polsko-bolševické války. Již od studentských let se angažoval v lidoveckém hnutí, ještě před válkou se stal poslancem za SL. Během druhé světové války působil v emigraci, po smrti gen. Władysława Sikorského se stal předsedou exilové vlády. Rozhodl se pro kompromis s komunisty uzurpujícími si moc v Polsku, zúčastnil se konference v Moskvě v roce 1945 a vstoupil do Prozatímní vlády národní jednoty ve funkci vicepremiéra a ministra zemědělství. Po zfalšovaném referendu a volbách za dramatických okolností uprchl na Západ, kde se angažoval v exilových organizacích. Blíže k němu např. GMITRUK, Janusz: *Stanisław Mikołajczyk: trudny powrót*. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2002; PACZKOWSKI, Andrzej: *Stanisław Mikołajczyk, czyli kłeska realisty. Zarys biografii politycznej*. Agencja Omnipress, Warszawa 1991.

Foto: Narodowe Archiwum Cyfrowe



nou a násilím. Jak už bylo zmíněno, oslabovala je také existence druhé, prokomunistické lidové strany, vedené Stanisławem Bańcykem. Tuto schizofrenní situaci znaly i československé bezpečnostní orgány, které v jedné ze situačních zpráv o Polsku poznamenaly, že *za této situace existují dnes v Polsku dvě zemědělské strany: jedna skutečná, tj. původní, vedená Wincentem Witosem a Mikołajczykem, a druhá jako pozůstalost lublinské politiky vedená Stanisławem Bańcykem. [...] Obnovení původní zemědělské strany Witosem a Mikołajczykem, pokračovala zpráva, vyvolalo pochopitelně silnou reakci na straně stoupenců „lublinské“ frakce lidové strany. Mezi oběma skupinami byl zahájen urputný boj o politický zisk.*

*Stanovisko polského zemědělského lidu bude pravděpodobně příznivější Witosovi než Bańczykovi.*<sup>8</sup> Toto hodnocení situace se poněkud vymyká ve srovnání s dalšími zprávami, které se z té doby zachovaly v českých archivech a v nichž je Mikołajczykova strana označována za „kulackou“ frakci, podporující „fašistické“ bandy „reakčního“ podzemního hnutí.<sup>9</sup> Tyto závěry politický vývoj v Polsku dobře vystihují, protože většina Poláků skutečně vkládala naděje do Stanisława Mikołajczyka. Jeho vstup do prozatímní vlády<sup>10</sup> vnímali jako cestu, jak omezit vzrůstající vliv komunistů.

Rozhodujícím momentem pro vnitropolitický vývoj v Polsku se měly stát první poválečné volby. Ačkoliv se polští komunisté voleb krátce po

6 Poláci o Itálii. *Obzory*, 1946, roč. 2, č. 4 (26. 1. 1946), s. 51–52.

7 PLACHÝ, Jiří: Československo jako tranzitní země polské emigrace po roce 1945. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historiků 4. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Banská Bystrica 14.-15. apríla 2005*. UMB, Banská Bystrica 2005, s. 467. Naopak intenzivní spolupráce byla už v roce 1946 navázána při likvidaci oddílů Ukrajinské povstalecké armády (UPA) – viz HANZLÍK, František – POSPÍŠIL, Jan – POSPÍŠIL, Jaroslav: *Sluha dvou pánů*. Lípa, Vizovice 1999, s. 86.

8 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. Ústředna Státní bezpečnosti (dále jen 305), sign. 305-347-8, Polská zemědělská strana – Witos-Mikołajczyk: rozkol s „lublinskou“ frakcí, 10. 10. 1945.

9 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna (dále jen ÚPV-b), k. 1071, inv. č. 4867, sign. 1401/8/2, Předvolební kampaň v Polsku, 7. 1. 1947.

10 Polský výbor národního osvobození v Lublinu se 31. prosince 1945 přeměnil na prozatímní vládu. Její doplnění o představitele polského exilu v Londýně bylo podmínkou západních spojenců k jejímu uznání.

válce obávali (také kvůli porážce maďarských komunistů ve volbách v roce 1945), nebylo možné je donekonečna oddalovat (i s ohledem na ustanovení jaltské konference a mezinárodní tlak). Projevem ochoty vyjít vstříc se stalo referendum, v němž měli Poláci vyjádřit svůj názor na další směřování státu.<sup>11</sup> Jak pro komunisty, tak pro opozici představovalo hlasování zároveň zkoušku před volbami a průzkum postojů společnosti. Pro bezpečnostní aparát to byla další příležitost k eliminaci opozice. Komunisté vytvořili společně se socialisty (Polska Partia Socjalistyczna - PPS), prokomunistickými lidovci (SL) a Demokratickou stranou (Stronnictwo Demokratyczne - SD) tzv. Demokratický blok. Spojení těchto politických subjektů v jednotném bloku bylo však iluzorní, ve skutečnosti se jednalo o strany loutkové (SL, SD) nebo, jako v případě socialistů, prakticky zcela závislé na PPR. Jejich společným postojem byla kladná odpověď na všechny otázky položené v referendu.

Ty dostali Poláci tři: zda souhlasí 1. se zrušením Senátu, 2. s dosavadními hospodářskými reformami a 3. s polskou hranicí na Odře a Lužické Nise. Polská lidová strana a Strana práce (Stronnictwo Pracy - SP) se - spíše kvůli vymezení se vůči Bloku - vyslovily proti zrušení Senátu, zatímco Blok prosazoval kladnou odpověď na všechny tři otázky. Jak uvádí polská historička Krystyna Kerstenová, vedení PSL si



Komunistická propaganda představovala rozdílný postoj v otázkách referenda takřka jako vlastizradu Foto: Wikimedia Commons

uvědomovalo, že se svým postojem k referendu postaví *protivníkovi, který se nezastaví před ničím*.<sup>12</sup> Represe na sebe nenechaly dlouho čekat.

Členové PSL byli vystaveni šikaně ze strany bezpečnostních orgánů, bezdůvodnému zatýkání, prohledávání sídel strany, zabavování propagačních materiálů, ale i fyzickým útokům na lidovecké aktivisty, a dokonce také vraždám. V období referenda padlo podle některých odhadů za obětí „neznámých“ pachatelů více než 140 lidovců!<sup>13</sup> *Teror proti polské*

*zemědělské straně začal již dávno. V poslední době však značně vzrostl. Jeho příčinou je kategorické odmítnutí strany PSL vstoupit do společného volebního bloku, který není ničím jiným než volebním podvodem, psal exilový Dziennik Polski.*<sup>14</sup> Již v lednu 1946 britští poslanci interpelovali ministra zahraničních věcí Ernsta Bevina ve věci vražd polských opozičních politiků. Bevin k tomu uvedl: *Zjistil jsem s politováním vysoký počet politických vražd, ke kterým došlo během posledních týdnů v různých krajích Polska za okolností, které v mnoha případech ukazují na spolupráci polské bezpečnostní policie.* Poslanec prof. Douglas Savory k tomu poznamenal, že *všechny oběti byly členy opozičních stran a přívrženci p. Mikołajczyka, a zeptal se ministra Bevina, zda se postará o to, aby všeobecné volby byly konány dříve, než budou všichni významní vůdcové opozice zavražděni.*<sup>15</sup> Navzdory represím a manipulacím přineslo hlasování 30. června 1946 očekávaný výsledek - porážku tzv. Demokratického bloku a jím preferovaných odpovědí. Polská společnost jasně ukázala, že komunisty nepodporuje, a naopak projevuje své sympatie Mikołajczykovi. Polští komunisté proto museli výsledky zfalšovat.<sup>16</sup>

Nejasnosti při sčítání hlasů znamenaly i československé bezpečnostní služby a informovaly, že Mikołajczyk *proti úředním výsledkům ostře protestoval, obvinil vládu z falšování volebních výsledků a žádal, aby*

- 11 K problematice referenda a voleb blíže např. VYKOUKAL, Jiří: Polsko. Základní rysy sovětizace (1944-1948). In: TEJCHMAN, Miroslav (ed.): *Sovětizace východní Evropy. Země střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944-1948*. Historický ústav AV ČR, Praha 1995; ZÍTEK, Adam: Referendum a volby v Toruni. Regionální pohled na poválečný politický vývoj v Polsku. In: FRIEDL, Jiří - JEDLIČKOVÁ, Blanka - ŠKERLOVÁ, Jana (eds.): *Parlamentní volby 1946 a Československo: souvislosti, prognózy, fakta, následky*. Historický ústav AV ČR, Praha 2017.
- 12 KERSTEN, Krystyna: *Narodziny systemu władzy. Polska 1943-1948*. SAWW, Poznań 1990, s. 227. Všechny překlady z polštiny jsou dílem autorů.
- 13 CHURSKA-WOŁOSZCZAK, Kamila: *Referendum ludowe i wybory do Sejmu Ustawodawczego w województwie pomorskim (1946-1947)*. IPN, Bydgoszcz - Gdańsk 2014, s. 192-193.
- 14 NA, f. Ministerstvo vnitra - nová registratura (MV-NR), k. 369, sign. 2-100-5, Útoky na stranu PSL, 18. 3. 1946.
- 15 ABS, f. 305, sign. 305-347-7, Polsko-britské vztahy, repatriace a válečné dluhy, 11. 2. 1946.
- 16 Podle oficiálních výsledků odpovědělo na inkriminovanou první otázku o zrušení Senátu kladně 68 % hlasujících. Ve skutečnosti bylo asi 73 % záporných, tedy dle postoje PSL. Rovněž v případě druhé a třetí otázky zadané v referendu došlo k manipulacím při sčítání výsledků. Blíže např. PACZKOWSKI, Andrzej: *Referendum z 30 czerwca 1946. Przebieg i wyniki*. ISP PAN, Warszawa 1993; OSEKOWSKI, Czesław: *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*. Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000.

hlasování bylo zrušeno a co nejdříve byly vypsaný svobodné volby, které mají podati skutečný a nezkreslený obraz veřejného mínění a vůle lidu.<sup>17</sup>

První poválečné volby se v Polsku uskutečnily až 19. ledna 1947, nebyly však svobodné a rozhodně nevyjádřily vůli lidu. Komunisté se rozhodli pro ověřený scénář s tzv. Demokratickým blokem (v podstatě „posíleným“ též o zpacifikovanou SP). Pokračovaly tvrdé represe vůči opozici. K oslabení PSL komunisté přispěli vytvořením další lidové strany, tentokrát nazvané Nové osvobození (PSL – Nowe Wyzwolenie). Ta sice neměla reálnou podporu veřejnosti, ale zcela účelový název (snaha zmást voliče) a machinace s volebními čísly měly ještě víc oslabit Mikołajczykovu stranu. Na rozdíl od komunisty vedeného bloku, jenž disponoval takřka neomezenými možnostmi pro svou propagaci (letadla shazující letáky, armáda atd.), se opoziční PSL potýkala s drastickým omezením své činnosti. V předvolebním období byly například desítky lidoveckých činovníků na všech úrovních zatčeny.<sup>18</sup> Členové PSL byli dále propouštěni ze zaměstnání, zbavováni přiděleného majetku atd. Vedle represí ze strany bezpečnostního aparátu se lidovci museli potýkat také s nedostatečnými přiděly papíru na výrobu vlastních tiskovin atd. Navzdory těmto skutečnostem ale podpora polské společnosti Stanisława Mikołajczykovi nepolevila a jeho strana by z voleb bezpochyby vyšla jako absolutní

### Maria Hulewiczowa

(30. 9. 1913 – 15. 3. 1978), roz. Kaliska, studovala polskou filologii nejprve na varšavské a později na krakovské univerzitě. Již od mládí byla politicky aktivní, nejprve však inklinovala k socialistické straně (PPS). Během studií v Krakově navázala kontakt s lidovci, načež si tento politický směr získal její sympatie. Po okupaci Polska spolupracovala s odbojem a v roce 1942 musela před hrozícím zatčením utéct do Maďarska, kde pod falešnou identitou studovala na budapeštské univerzitě. V maďarské metropoli zároveň plnila úkoly pro exilovou vládu v Londýně a starala se též o syna S. Mikołajczyka. Později se evakovala do Londýna, kde působila v redakci rádia Świt a v exilovém ministerstvu vnitra. Po válce se vrátila do vlasti a pracovala jako Mikołajczykova sekretářka. Po propuštění z vězení se vdala za plk. Janusze Przymanowského (mj. autora slavné knihy *Čtyři z tanku a pes*).

Foto: Narodowe Archiwum Cyfrowe



vítěz. Komunisté však tento scénář nehodlali připustit a znovu využili všech dostupných prostředků, včetně sovětských zkušeností, pro zfalšování výsledků.<sup>19</sup> *Vysoké vítězství demokratického bloku* reflektovaly též československé bezpečnostní složky, které v souvislosti s výsledkem voleb předpokládaly pohyb *teroristických band*, tedy skupin protikomunistického odboje, přes Československo, a obecně lze proto předpokládat, že se počet běženců z Polska [...] v příštích dnech značně zvýší.<sup>20</sup> Mezi nimi se brzy ocitli i ti, kteří zápas o další směřování Polska prohráli – Stanisław Mikołajczyk a jeho spolupracovníci.

### Záchrana v útěku

Bývalému premiérovi polské exilové vlády bylo v roce 1947 jasné, že pokus zastavit či alespoň zbrzdit sovětizaci Polska selhal. Mikołajczyk se nakonec před hrozbou zatčení rozhodl s pomocí americké ambasády 20. října 1947 z Polska uprchnout. Ve Varšavě se s ním před odjezdem rozloučila i jeho blízká spolupracovnice Maria Hulewiczowa. Ukrytý v nákladním voze americké armády se dostal do přístavu v Gdyni, odkud na palubě anglické lodi zamířil do Velké Británie. Angažmá Američanů v útěku předsedy PSL snad pramenilo z obavy, aby ho nestihl stejný osud

17 ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (dále jen 302), sign. 302-544-1, Přehled o vnitropolitické situaci v Polsku po 30. 6. 1946, 28. 7. 1946.

18 V memorandu PSL se např. uvádělo, že jen v měsíci říjnu 1946 bylo zatčeno 8 představitelů vojvodských, 36 okresních, 13 představitelů obecních orgánů PSL a 184 zaregistrovaných členů. Počty zatčených přitom v dalším období značně rostly, např. od 1. od 12. 12. 1946 bylo zatčeno 7 vojvodských, 147 okresních a 57 obecních představitelů strany a dalších 613 registrovaných členů. *Archiwum Akt Nowych w Warszawie* (dále jen AAN), f. Polska Partia Robotnicza – Komitet Centralny w Warszawie (dále jen KC PPR), sign. 295/VII-130, sv. 2, memorandum PSL, nedatováno.

19 Podle oficiálních výsledků mělo tzv. Demokratickému bloku odevzdat svůj hlas 80,1 % voličů, PSL mělo připadnout jen 10,3 % hlasů, SP dle těchto výsledků získalo 4,7 %, PSL – Nowe Wyzwolenie 3,5 %, další kandidátky 1,4 %. Podle některých odhadů PSL ve skutečnosti získalo asi 69 % hlasů. OSEKOWSKI, Czesław: *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000, s. 147, 149.

20 ABS, f. Zemský odbor bezpečnosti Praha (300), sign. 300-44-4, oběžník MV, nedatováno.

**Wincenty Bryja**

(16. 6. 1897 – 27. 1. 1973) vystudoval práva na Jagellonské univerzitě v Krakově. Již v mládí se zapojil do lidoveckého hnutí, načež se v roce 1924 stal členem PSL – „Piast“, později SL. Během okupace se aktivně zapojil do odboje, působil nejen v lidoveckých organizacích, ale též v ústředních orgánech exilové vlády. Po válce se stal poslancem nejprve Zemské národní rady (Krajowa Rada Narodowa – KRN) a později Sejmu. V lidové straně vykonával funkci pokladníka. Po propuštění z vězení se uchýlil do rodné obce Morawczyna nedaleko města Nowy Targ.

Foto: Wikimedia Commons

**Mieczysław Dąbrowski**

(4. 12. 1916 – 1997) vystudoval ve Varšavě obchodní školu. Po okupaci Polska utekl do Maďarska, kde nejprve pobýval v uprchlickém táboře, později začal studium na budapeštské univerzitě. Spolupracoval též s pracovištěm polské exilové vlády v maďarském hlavním městě, mimo jiné také s Marií Hulewiczovou. Po obsazení Maďarska Němci a likvidaci organizací polské exilové vlády v roce 1944 uprchl na Slovensko, kde se skrýval až do konce války. Po jejím skončení působil v PSL a též jako tajemník Stanislawa Mikołajczyka na ministerstvu zemědělství.

jako lídra bulharských agrárníků Nikolu Petkova, který byl v roce 1947 komunisty popraven.<sup>21</sup> Smrtí dalšího opozičního politika by totiž zásadně utrpěla prestiž USA.

Méně štěstí ale měli tři Mikołajczykovi spolupracovníci – sekretářka Maria Hulewiczowa, tajemník na ministerstvu zemědělství Wincenty Bryja a pokladník PSL Mieczysław Dąbrowski, kteří se do emigrace vydali po cestách tatranských kurýrů. Vstříc svobodě vyrazili téhož dne jako Mikołajczyk – 20. října 1947. Zamířili přes Krakov do Zakopaného, kde krátce přebývali ve známém hotelu Światłomir. V Tatrách s pomocí průvodce tajně překročili hranice a podařilo se jim dostat ke známým do západoslovenského Pezinku, u nichž

nacházely útočiště už spojky polského odboje za druhé světové války. (Přes Tatry a Slovensko tehdy vedly kurýrní cesty spojující polský domácí odboj s polskou exilovou vládou v Londýně.) Na válečná léta si během pochodu přes tatranské vrcholky jistě vzpomněla i Maria Hulewiczowa, která tuto cestu absolvovala již v roce 1942, kdy před hrozbou zatčení utíkala z Krakova do Budapešti.<sup>22</sup>

Trojice chtěla pokračovat do Prahy, kde se jich měli podle dohody s Mikołajczykem ujmout pracovníci americké ambasády.<sup>23</sup> Pokud by tato varianta nevyšla, existovala ještě možnost, že by je do americké okupační zóny v Německu propašovala pražská pobočka židovské podpůrné organizace American Jewish Joint

Distribution Committee.<sup>24</sup> Polská bezpečnost ale o jejich útěku věděla a požádala československé ministerstvo vnitra o pomoc (neopomněla přitom lživě dodat, že jmenovaní jsou obviněni ze zneužití státních peněz). Měla přesné informace o způsobu útěku i o tom, že uprchlíci se uchýlili do Pezinku. Státní bezpečnost (StB) proto šla najisto, trojici Poláků 27. října zatkla,<sup>25</sup> převezla do Prahy a následně dopravila letadlem do Varšavy.<sup>26</sup> Na okraj lze poznamenat, že StB u zadržených lidovců skutečně zajistila větší finanční obnosy, mj. také 380 amerických dolarů, jimiž disponoval Wincenty Bryja. Nejednalo se však o defraudované peníze, nýbrž o pozůstatek stranických financí ještě z dob války.<sup>27</sup>

21 AIPN, f. MSW, sign. IPN BU 0259/563, sv. 2, Výslechový protokol s Wincentym Bryjou z 2. 11. 1947.

22 GMITRUK, Janusz: *Maria Hulewiczowa. Sekretarka Stanisława Mikołajczyka*. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2010, s. 27.

23 TÝŽ: *Przez Czechosłowację do wolnego świata - dramatyczne losy przywódców polskiego ruchu ludowego*. In: GMITRUK, Janusz – STAWARZ, Andrzej (eds.): *Stosunki polsko-czesko-słowackie 1918-2005*. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2006, s. 195.

24 GMITRUK, Janusz: *Maria Hulewiczowa*, s. 58 a 67.

25 ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti (310), sign. 310-89-1, Zpráva pobočky Státní bezpečnosti v Bratislavě z 27. 10. 1947.

26 AIPN, f. MSW, sign. IPN BU 0259/563, sv. 2, dopis Ministerstva veřejné bezpečnosti Ministerstvu vnitra ČSR z 24. 10. 1947. Tamtéž, dopis Ministerstva vnitra z 31. 10. 1947. GMITRUK, Janusz: *Przez Czechosłowację do wolnego świata*, s. 195–196. V dokumentech v IPN jsou jisté časové nesrovnalosti. Žádost polské bezpečnosti nese datum 24. října 1947 a v oznámení ministerstva vnitra (podepsaném Jindřichem Veselým) se uvádí, že ještě téhož dne se podařilo trojici polských občanů zadržet. Přitom v noci z 23. na 24. října teprve tajně přecházeli hranici v Tatrách. V zadržení tří Poláků se bezpochyby angažovalo i OBZ. Karel Vaš v době, kdy byl již ve vězení a snažil se dosáhnout obnovení svého soudního řízení, dokonce tvrdil, že měl hlavní zásluhu na jejich zadržení. S ohledem na okolnosti vzniku dokumentu je nutno k Vašovu tvrzení přistupovat opatrně, neboť své „zásluhy“ mohl účelově zveličovat. HANZLÍK, František – POSPÍŠIL, Jan – POSPÍŠIL, Jaroslav: *Sluha dvou pánů*, s. 95.

27 Podle závěrů vyšetřování Bryja z pokladny PSL s Mikołajczykovým svolením ukrýl v rodné Morawczyně 4000 amerických dolarů

**Kazimierz Bagiński**

(15. 3. 1890 – 27. 7. 1966) studoval polytechniku ve Lvově. Sympatizoval s PPS a později se angažoval i v organizování struktur lidoveckého hnutí. Již za první světové války, resp. po ní se jako člen Polské vojenské organizace, legionář a účastník polsko-ruské války zapojil do boje za znovuoobnovení polského státu. V meziválečném období byl tajemníkem PSL „Wyzwolenie“ (Osvobození), po převratu v roce 1926 byl jednou z hlavních postav opozice (tzv. Centrolew). Podobně jako W. Witos byl odsouzen v brestském procesu a vězněn a také emigroval do Československa, kde žil v letech 1933–1939. Po vypuknutí druhé světové války se aktivně zapojil do polského odboje a zastával řadu významných funkcí v jeho strukturách. V roce 1945 byl zatčen NKVD a odsouzen v Moskvě v tzv. procesu šestnácti (proces s představiteli polského odboje) na rok vězení. Po propuštění se zapojil do Mikołajczykovy strany. Již v roce 1946 byl ale znovu zatčen – tentokrát polskými orgány – a propuštěn na základě amnestie v roce 1947. Přes Československo odešel do USA, kde se angažoval v exulantských organizacích.



Foto: Kazimierz Bagiński během tzv. procesu šestnácti, Wikimedia Commons

Můžeme-li věřit obsahu výsledného protokolu s Wincentym Bryjou, pořízeného krátce po předání polským vyšetřovatelům, podle Marie Hulewiczové měl Mikołajczyk původně rovněž uprchnout přes Československo.<sup>28</sup> Zdá se tedy, že uprchlíci stále vnímali svého jižního souseda jako demokratický stát, kde se jim nemůže nic vážného stát a přes nějž vede cesta ke svobodě. Bohužel, skutečnost, že polská bezpečnost se o přípravách na útěk dozvěděla s předstihem, předznamenala neúspěch celé akce.

Více štěstí měl jiný agrární politik Kazimierz Bagiński, který poslední

léta trávil v sovětském a polském vězení. V roce 1947 byl propuštěn na základě amnestie, ale už tři měsíce poté utekl i s manželkou – Češkou – na Západ právě přes Československo.<sup>29</sup>

Mikołajczykův útěk se stal senzací, a polská vláda se proto ústy svého mluvčího 8. listopadu 1947 neváhala pochlubit dopadením jeho tří spolupracovníků. Přitáhlo to zájem světových sdělovacích prostředků a agentura Associated Press ihned na československém velvyslanectví ve Varšavě zjišťovala, co je pravdy na zatčení tří Mikołajczykových spolupracovníků v Československu a zda byli skutečně vydáni do Pol-

ska. Na ambasádě pochopitelně nic nevěděli,<sup>30</sup> protože veškerá československo-polská „komunikace“ v této záležitosti probíhala s vyloučením pražského ministerstva zahraničních věcí... I když o tom můžeme jen spekulovat, v Černínském paláci by asi spíše převažovala snaha uprchlíkům pomoci než je vydat do Polska. Akce ministerstva vnitra rozhořčila prezidenta Edvarda Beneše, který si k celému případu vyžádal podrobnou zprávu. Komunistický ministr vnitra Václav Nosek ovšem celkem drze prezidentské kanceláři odpověděl, že Poláci se vydávali za židovské uprchlíky, a jelikož po intervenci Britů a Američanů v září 1946 bylo v souvislosti s exodem polských Židů přikázáno všechny takové uprchlíky vracet, postupovaly bezpečnostní složky podle tohoto příkazu. Byla to samozřejmě výmluva. Celá akce zadržení Mikołajczykových spolupracovníků probíhala v úzké koordinaci mezi československými a polskými bezpečnostními složkami, což ostatně dokládá také to, že překlad Noskova dopisu prezidentské kanceláři se ocitl i v archivu polské bezpečnosti.<sup>31</sup> Útěk představitelů PSL posloužil polským komunistům k definitivní pacifikaci lidové strany. Na zasedání politického byra ÚV PPR dne 5. listopadu 1947 bylo konstatováno, že v současné situaci je nutné provést změny ve vedení PSL a udeřit na její městské skupiny. V souvislosti se zapojením americké ambasády do Mikołajczykovy útěku padlo rozhodnutí podat oficiální stížnost (demarche) a požádat o odchod attaché George A. Andrewse.<sup>32</sup>

v bankovkách a 400 dolarů ve zlatě. Na základě pozdějších zjištění se ale bezpečnostním orgánům podařilo zajistit pouze 1800 papírových a 200 zlatých dolarů. AIPN, f. MSW, sign. IPN BU 0259/563, sv. 2, informační poznámka z 5. 11. 1947.

28 Tamtéž, Výslechový protokol s Wincentym Bryjou z 2. 11. 1947. GMITRUK, Janusz – BAGIEŃSKI, Witold – DĄBROWSKI, Franciszek a kol.: *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa. Tom I: działalność w latach 1945-1947*. IPN, Warszawa 2010, s. 494; GMITRUK, Janusz: *Maria Hulewiczowa*, s. 58.

29 GMITRUK, Janusz: *Przez Czechosłowację do wolnego świata*, s. 196.

30 Polsko nepožádá o vydání Mikołajczyka. Kdo zatkl Mikołajczykovy přátele na čs. hranicích. *Lidová demokracie*, 9. 11. 1947, s. 1.

31 GMITRUK, Janusz: *Maria Hulewiczowa*, s. 71–73. *The National Archives London* (TNA), sign. FO 371/65840, telegram britského velvyslance Philippa Nicholse č. 1076 z 22. 11. 1947.

32 KOCHAŃSKI, Aleksander (ed.): *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947-1948*. IS PAN, Warszawa 2002, s. 126.

**Jerzy Kędziora**, nar. 5. 4. 1925, pocházel z ševcovské rodiny, jeho rodiče byli členy komunistické strany. Během války se zapojil do komunistického odboje, po válce nastoupil k MBP. Stal se velitelem vyšetřovací sekce Správy vyšetřování MBP a též členem tajné skupiny, která se zabývala odhalováním nepřátel uvnitř komunistické strany, později X. správa MBP. V tajném objektu v Miedzeszyně u Varšavy („Spacer“) byli vyslýcháni komunističtí činovníci včetně Władysława Gomułky. Vedle komunistických funkcionářů vyslýchal i představitele protikomunistického odboje, jako např. Hieronyma Dekutowského či Łukasze Cieplińskiego. Během výslechů Kędziora využíval drastické metody fyzického a psychického násilí, na následky jeho počínání zemřel Wacław Dobrzyński, účastník komunistického odboje. V roce 1956 byl Kędziora za tento zločin odsouzen na tři roky vězení, ale ještě téhož roku byl propuštěn. Od roku 2004 probíhalo vyšetřování IPN, které však nevedlo k pravomocnému rozsudku. K tomu došlo až v roce 2012, kdy byl téměř devadesátiletý Kędziora za týrání vězňů odsouzen ke třem letům vězení. Blíže např. PŁUŻAŃSKI, Tadeusz: *Lista oprawców*. Fronda, Warszawa 2014, s. 183–188.

**Józef Rózański** (13. 7. 1907 – 21. 8. 1981) pocházel z dobře situované varšavské židovské rodiny. Vystudoval práva na Varšavské univerzitě a již v mládí se angažoval v komunistickém hnutí. Na počátku války odešel do SSSR a oficiálně pracoval v NKVD, později se mimo jiné podílel na tzv. evakuaci – likvidaci vězňů NKVD před postupem německé armády. Po obsazení Polska Rudou armádou přešel do tvořícího se resortu MBP, kde se brzy vypracoval až na velitele Správy vyšetřování. Nechvalně proslul svými sadistickými metodami během výslechů, podílel se mimo jiné na přípravě procesu s rytmistrem Witoldem Pileckým či generálem Emilem Fieldorfem. Vedl též tajnou vyšetřovací skupinu pro hledání nepřátel uvnitř komunistické strany. Za svůj podíl na vyšetřování komunistických činitelů byl v roce 1957 odsouzen k 15 letům vězení. Propuštěn byl již v roce 1964 a následně pracoval jako státní úředník. Blíže k němu např. Tamtéz, s. 358–361; SZTAMA, Paweł: *Inteligenci w bezpiecie: Brystygiel, Humer, Rózański*. Promohistoria, Warszawa 2017.

Vydání Hulewiczowé, Bryji a Dąbrowského poškodilo pověst Československa v zahraničí. *Lidová demokracie*, kterou asi jako jediný deník v Československu případ zaujal, otiskla článek autora skrývajícího se pod iniciálami E. Ř., evidentně krajana žijícího v zahraničí. Poukázal na rozhořčený tón, s jakým čtenáře o osudu tří Poláků informoval francouzský deník *Le Monde*, který mimo jiné napsal: *Světová veřejnost byla trapně dotčena touto překvapující zprávou, kterou se tisíce Čechů a Slováků dozvěděly s pocitem hanby a smutku. Cožpak právo asyly nebylo dosud imperativním a po-*

*svátným pravidlem, kterému se nechtěl vyhnouti žádný stát, který se pokládal za civilisovaný? Cožpak samo mezinárodní pozitivní právo nepřiznává jasně každému státu právo, aby odmítl vydání cizích státních občanů, jsou-li tito politickými utěncí, pronásledovanými pouze pro své přesvědčení? Le Monde odmítal argumentaci československých a polských úřadů, podle nichž vydání proběhlo v souladu s pravidly mezinárodního práva, a trojice se provinila ilegálním přechodem hranic a protiprávně držela cizí valuty. Měl snad Mikołajczyk a jeho spolupracovníci, dříve než uprchli, požádat*

*polské úřady o vydání cestovního pasu a přiděl cizích valut? ptal se ironicky Le Monde a zklamaně dodal: [...] nikdy bychom si nebyli pomysleli, že Československo se dopustí tohoto činu, který je v takovém rozporu s jeho pravými tendencemi, vydati politické emigranty, kteří jsou bez obrany, jejich politickým nepřátelům, kteří jsou u moci. Autor článku k tomu dopsal už jen smutný komentář: Nevím, do jaké míry naše veřejnost doma měla možnost posoudit z komentáře světového demokratického tisku, jak těžce byl poškozen prestiž Československa jako státu, hlásícího se k ideji demokracie a humanity – vydáním Mikołajczykových spolupracovníků polské policii. Ale my za hranicemi pocítujeme toto vydání v plné jeho mravní tíži.*<sup>33</sup> Sám Mikołajczyk na stránkách newyorského žurnálu na adresu Československa v souvislosti se zatčením jeho spolupracovníků kriticky poznamenal: *Na Československo, které kdysi poskytovalo úkryt politickým uprchlíkům a ve kterém teď vládnou lidé, kteří se ukrývali před nacisty, padá vina za neudělení azylu těmto zdatným polským vlastencům.*<sup>34</sup>

Po předání trojice polských politiků do Polska následovaly série výslechů. Vyšetřovatelé tajné policie, Bezpečnostního úřadu (Urząd Bezpieczeństwa – UB), mezi nimiž byli například nechvalně známí Jerzy Kędziora či Józef Rózański, se kromě detailů jejich i Mikołajczykovy útěku vyptávali také na ukryté dolary z pokladny PSL.

Valuty zabavené v Československu ale patrně se zadrženými lidovci do Polska nezamířily, nýbrž „oobohatily“ pokladnu StB.<sup>35</sup> Soudního procesu se Maria Hulewiczowa a její společníci dočkali až v roce 1951, tedy po čtyřech letech strávených ve vyšetřovací

33 S pocitem hanby a smutku. Československo a právo asyly. *Lidová demokracie*, 14. 11. 1947, s. 2. Mikołajczykovu útěku věnoval pozornost například lidovecký *Hlas* vycházející v Ostravě, podle nějž byl projev, jenž pronesl po útěku ve Velké Británii, *vážným obviněním polské vlády a jejich method*. Viz Politický a hospodářský režim v dnešním Polsku. *Hlas*, 16. 11. 1947, s. 2.

34 AAN, f. KC PPR, sign. 295/VII-132, opis svědectví S. Mikołajczyka v *New York Journal American* z 1. 2. 1948.

35 Ve vyšetřovacích spisech MBP se přímo píše, že peníze zajištěné u Marie Hulewiczowé, Wincentyho Bryji a Mieczysława Dąbrowského, tj. celkem 830 amerických dolarů, 11 175 Kčs a 125 zlotých, *nebyly předány společně s depozity, ale zůstaly v Československu*. AIPN, f. MSW, sign. IPN BU 259/563, sv. 2, služební poznámka, nedatováno.



vazbě! Před vojenským oblastním soudem ve Varšavě stanuli dne 9. října 1951 vedle Marie Hulewiczowé, Wincentyho Bryji a Mieczysława Dąbrowského ještě další dva lidovci – Paweł Siudak a Witold Kulerski. Všichni byli uznáni vinnými, Maria Hulewiczowa dokonce z velezrady, za což byla odsouzena k sedmi letům vězení, Bryja k deseti letům a Dąbrowski k pěti letům odnětí svobody.

Politická situace v Polsku se však v souvislosti s destalinizací rychle měnila a v roce 1954 rozhodla Státní rada (Rada Państwa – kolektivní orgán fakticky odpovídající úřadu prezidenta) o prominutí zbytku trestu a propuštění odsouzených lidovců. Šikana a ústrky ze strany režimu tím však neskončily. Maria Hulewiczowa měla problémy v zaměstnání a zůstala pod dohledem bezpečnostních orgánů (Służba Bezpieczeństwa – SB), stejně jako zbývající členové uprchlické skupiny. Ještě v roce 1967 se například SB zajímala o Bryjovy názory na probíhající izraelsko-arabský konflikt.<sup>36</sup> Na rozdíl od Stanisława Mikołajczyka, který se v exilu stal společně s československým agrárníkem Josefem Černým<sup>37</sup> jedním z představitelů Mezinárodní selské unie, vystupoval ve vysílání Radia Svobodná Evropa nebo se angažoval v emigrantských organizacích, Maria Hulewiczowa ani Wincenty Bryja už nebyli (a vlastně ani nemohli být) politicky činní.

### Nebyli jediní

V souvislosti s článkem *Lidové demokracie* vyvstává otázka, jaký postoj

**Paweł Siudak** (11. 1. 1905 – 2. 7. 1972) vystudoval obchodní školu v Krakově. Zapojil se do lidoveckého hnutí, po odchodu W. Witose do exilu fungoval jako kurýr mezi ním a stranickými orgány v Polsku. Zúčastnil se bojů v září 1939 a později uprchl na Západ. Nejprve ve Francii a později ve Velké Británii zastával funkce ve strukturách polské exilové vlády, byl např. vedoucím zvláštního oddělení exilového MV, které mj. zajišťovalo kurýrní spojení s vlastí. Po válce se opět angažoval v lidoveckém hnutí. V roce 1948 byl zatčen UB a několik let vězňen a brutálně vyslýchán. Na svobodu byl propuštěn v roce 1956 na základě amnestie.

**Witold Kulerski** (16. 5. 1911 – 1997) byl původním povoláním novinář. V lidové straně se angažoval od třicátých let, přičemž v ní zastával řadu funkcí. Po okupaci Polska odešel do Velké Británie, kde pracoval ve strukturách polské exilové vlády a byl též tajemníkem S. Mikołajczyka. Po návratu se Kulerski zapojil do obnovené lidové strany. V roce 1948 byl zatčen a podobně jako Siudak se na svobodu dostal až v roce 1956.

československá veřejnost obecně zaujímalá vůči Polákům prchajícím před komunistickým režimem? Jak si už všiml Jiří Plachý, příslušníci polského zahraničního odboje na Západě měli díky tisku v Československu v podstatě už od konce války nálepku nebezpečných reakcionářů.<sup>38</sup> Zvláště komunistické listy si libovaly ve vykreslování polského exilu na Západě jako politických zkrachovalců či fašistů. Rekonstruovat vztah československého nebo spíše českého obyvatelstva (většina uprchlických tras vedla přes české země) k Polákům prchajícím na Západ není vzhledem k absenci relevantních pramenů snadné. Můžeme se o to však pokusit. Jak už bylo zmíněno, dobový tisk v Československu pokládal polský exil na Západě za – řečeno dobovým jazykem – reakční a nebezpečný. Každý prchající na Západ budil podezření. Připočteme-li k tomu špatné československo-polské vztahy (kvůli územním sporům), jimž masmédia rovněž věnovala značnou pozornost, pak Československo nenabízelo pol-

ským uprchlíkům příliš přátelské prostředí. Sami si to postupně uvědomovali, takže v pohraničí se raději obraceli s dotazy na cestu na místní Němce označené bílou páskou.<sup>39</sup> Přesto se naši Češi, kteří ochotně poradili cestu, poskytli potraviny, nebo se dokonce zapojili do převádění uprchlíků. V archivních pramenech nalézáme například informace z léta 1946 o účasti příslušníků Finanční stráže v Českých Petrovicích na Žamberecku na pašování Poláků přes hranice.<sup>40</sup> V té době nechal známé Obranné zpravodajství (OBZ) rovněž odhalilo převaděčskou přepážku provozovanou domažlickým autodopravcem Janem Kunešem a jeho manželkou. Do jejich činnosti byl podle zjištění velmi pravděpodobně zapojen i respicient Finanční stráže Petřík z Folmavy.<sup>41</sup> Na pomoci se rovněž podíleli občané z Plzně. V hlášení OBZ Vojenské oblasti 2 z března 1946 čteme: *Jako převodavači [byla] zjištěna rodina Josefa Saláka, Plzeň, Doudlevecká ul. 57, u které kromě jiných Poláků bydlela v únoru 1946 jistá*

36 *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie* (AIPN Kr), f. Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Krakowie (WUSW), sign. 010/11123, sv. 2, služební poznámka ze 7. 6. 1967.

37 Josef Černý (28. 2. 1885 – 7. 12. 1971) byl významným představitelem československé agrární strany. Za první republiky byl poslancem Národního shromáždění a ministrem vnitra. Po únoru 1948 emigroval do USA a až do roku 1969 byl předsedou exilové agrární strany.

38 PLACHÝ, Jiří: *Československo jako tranzitní země polské emigrace po roce 1945*, s. 469.

39 ABS, f. 302, sign. 302-230-5, Zpravodajské hlášení Vojenské oblasti 2 za duben 1946.

40 Tamtéž, sign. 302-233-5, Zpravodajské hlášení Vojenské oblasti 1 za červenec 1946. Další příklady uvádí ve své studii *Tajné přepážky polského podzemí v Československu po roce 1945* Jiří Plachý.

41 ABS, f. 302, sign. 302-232-5, Zpravodajské hlášení Vojenské oblasti 2 za srpen 1946.

**Henryk Wereszycki**, vlastním jménem Vorzimmer (13. 12. 1898 – 27. 2. 1990), pocházel z židovské rodiny ze Lvova. Během první světové války bojoval v řadách polských legií a byl též členem Polské vojenské organizace. Později vystudoval historii na Univerzitě Jana Kazimíra ve Lvově. V polovině 30. let odešel do Varšavy, kde působil v Ústavu pro výzkum moderních dějin. Po obranné válce v září 1939 padl do německého zajetí. Po druhé světové válce přednášel na Vratislavské univerzitě a Jagellonské univerzitě v Krakově, záhy ale musel čelit šikaně komunistického režimu. V dalších letech publikoval pod pseudonymem. Na sklonku 70. let patřil mezi hlavní iniciátory nezávislého vzdělávání (*Towarzystwo Kursów Naukowych*).  
Foto: volné dílo



*Polka Grobická, která odjela údajně do Prahy a zanechala v bytě nyní objevené štvavé protisovětské polské brožury, tištěné v Římě. Jedná se o propagační brožury, vydávané reakcionářskou skupinou polské londýnské vlády a skupiny gen. Anderse.*<sup>42</sup> Do hledáčku zpravodajských služeb se dostalo několik dalších Čechů podezřelých z pomoci polským uprchlíkům.<sup>43</sup>

O motivacích Čechů zapojených do organizování útěků Poláků na Západ se můžeme jen dohadovat. Byla za tím nezištná ochota pomoci, či dokonce sympatie k polskému odboji? Nebo převažovala touha po zisku, snaha vydělat na neštěstí druhých? Na tyto otázky prameny odpovědi neposkytují. Snad s výjimkou Václava Tobiáše

z Prahy, který byl zapojen do budování převaděčské přepážky v letech 1945–1946 a u něhož lze usuzovat, že mu účast v akci přinášela finanční zisky.<sup>44</sup>

Slovensko stálo spíše mimo hlavní uprchlické trasy, a proto tamní obyvatelstvo s Poláky směřujícími na Západ v podstatě nepřišlo do styku. Vzhledem k nižší podpoře komunistů by tam asi polští uprchlíci našli více porozumění a také zbytky sítě kurýrních tras z doby války mohly být dobrou oporou (využila toho i zmiňovaná lidovecká trojice). Nemohlo to však vyvážit méně výhodnou geografickou polohu, kvůli níž se cesta na Západ prodlužovala, a tím narůstalo riziko dopadení. Bez významu nebyla ani slo-

žitá situace zejména ve východní části slovensko-polského pohraničí, která činila přechod hranice nebezpečným. Překročit Tatry také vyžadovalo dobrou fyzickou kondici. Přesto zde v roce 1947 již zkušený kurýr a později významný historik Waclaw Felczak (29. 5. 1916 – 23. 10. 1993) vybudoval trasu, po níž se mu ještě na podzim podařilo přepravit přes Vídeň a Innsbruck na Západ několik příslušníků protikomunistického odboje.

Připravoval i útěk dalších Mikołajczykových spolupracovníků, avšak 22. prosince 1948 byl v Ostravě zatčen. Dvakrát se neúspěšně pokusil o útěk (při skoku z okna si zlomil nohu). Dne 16. ledna 1949 byl předán do Polska, kde ho soud poslal na doživotí do vězení. Díky amnestii a následné revizi procesu se však dostal v roce 1956 na svobodu a s pomocí profesora Jagellonské univerzity Henryka Wereszyckého zahájil v Krakově skvělou kariéru historika dějin střední Evropy (ne náhodou dnes krakovská univerzita uděluje za vynikající vědecké výsledky v oblasti historie Cenu W. Felczaka a H. Wereszyckého).<sup>45</sup>

Únorové události v roce 1948 a následné budování železné opony podél západních hranic způsobily, že Československo už nebylo tak vyhledávanou tranzitní zemí pro Poláky prchající na Západ. Přesto se i v dalších letech objevovaly případy, kdy se pokoušeli dostat přes Československo na Západ. To jsou však již témata pro další studie. pd

42 Tamtéž, sign. 302-231-3, Zpravodajské hlášení Vojenské oblasti 2 za březen 1946.

43 Tamtéž, sign. 302-235-5, Zpravodajské hlášení Vojenské oblasti 1, nedatováno (pravděpodobně jaro 1946). Zvláštním případem byl Zdeněk Kostík (nar. 1925 ve Slezské Ostravě), který se jako Němec v rámci odsunu dostal v červnu 1946 do Bavorska. Tam navázal spojení s příslušníkem Andersovy armády špkt. *Świerczyński*, který ho vyslal do ČSR za účelem dopravení některých příslušníků rodiny členů Andersovy armády a za účelem výzvědným. V létě 1946 byl však na československém území zadržen a Mimořádný lidový soud v Pardubicích ho poslal na dvacet let do vězení. V roce 1948 se mu podařilo uprchnout do americké okupační zóny v Německu. V březnu 1949 byl znovu zadržen a obviněn ze špionáže. ABS, f. Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (304), sign. 304-205-10, Zpráva o zatčení ze 17. 3. 1949. Tamtéž, sbírka Správa vyšetřování StB – Vyšetřovací spisy, vyšetřovací spis a. č. V-1952 ÚL, Zpráva Krajského velitelství Státní bezpečnosti v Liberci ze 7. 4. 1949.

44 Podrobně tuto epizodu popsal PLACHÝ, Jiří: *Tajné přepážky polského podzemí v Československu po roce 1945*, s. 65–68.

45 FRAZIK, Wojciech (red.): *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Tom II*. IPN, Warszawa – Kraków – Wrocław 2004, s. 114–115.